

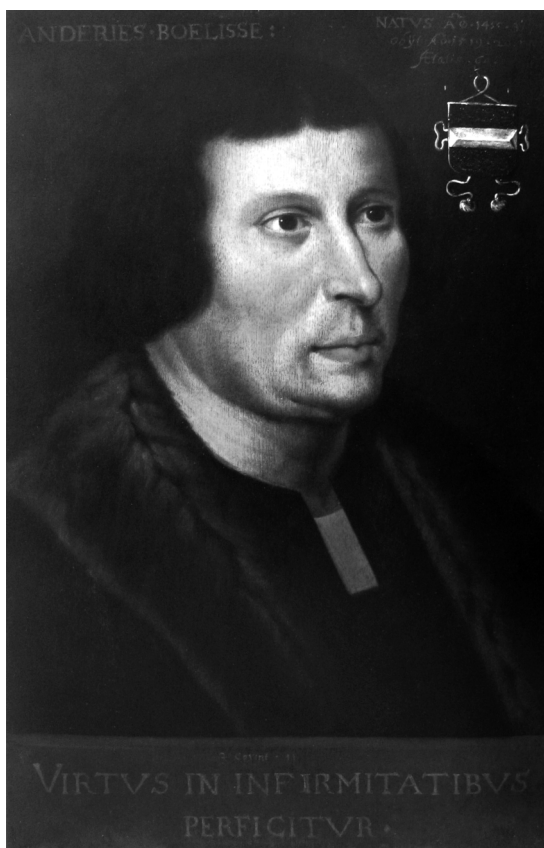

HET BELANG VAN DE MAAGSCHAP

S.A.C. Dudok van Heel, *Van Amsterdamse burgers tot Europese aristocraten. Hun geschiedenis en hun portretten. De Heijnen-maagschap 1400-1800*, Werken uitgegeven door het Koninklijk Nederlandsch Genootschap voor Geslacht- en Wapenkunde, XVII ('s-Gravenhage: KNGGW, 2008 567 p., ill., index)

In zijn proefschrift *Van ridders tot regenten* uit 1984 geeft Van Nierop op pagina 192 een overzicht van het netwerk van de Hollandse leden van het Verbond der Edelen.¹ Hendrik van Brederode zit in het midden van dat schema als een spin in een web van een indrukwekkende hoeveelheid lijntjes die familierelaties weergeven. Het genealogische schema moet visualiseren hoe dicht het netwerk was en die boodschap komt goed over. Ontwart men het web en zet men de verwantschapslijnen in volgorde van generaties, dan blijken de relaties helemaal niet zo nauw te zijn, zodanig dat de betrokken personen zich onmogelijk van alle genealogische verbanden bewust kunnen zijn geweest.

Het schema met de toelichting in de tekst vormt de verbinding tussen drie aspecten: de constatering dat familierelaties van belang zijn voor een maatschappelijk verschijnsel dat buiten de familie ligt, de genealogische documentatie daarvan en de wijze waarop de boodschap aan de lezer duidelijk gemaakt wordt. Het boek van Van Nierop verscheen in de hoogtijdagen van de prosopografische methode: de genoemde constatering – verwantschap is belangrijk – werd in die jaren voor het eerst met behulp van collectieve biografieën systematisch uitge-

Andries Boelen (*kopie, paneel, anoniem; afbeelding uit besproken boek*)

werkt. Het schema van Van Nierop is een mooi voorbeeld van die historiografische trend, zij het niet in alle opzichten gelukkig. De boodschap dat Hendrik van Brederode de spil van de verwantschaprelaties tussen de verbonden Hollandse edelen was, is helder en inzichtelijk gevisualiseerd, al is de boodschap niet juist.

Ter gelegenheid van het 125-jarig bestaan van het Koninklijk Nederlands Genootschap voor Geslacht- en Wapenkunde, in de wandeling kortweg 'de Leeuw' genaamd, verscheen in twee kloeke banden *Van Amsterdamse burgers tot Europese aristocraten*, een titel die welhaast het vervolg op het boek van Van Nierop doet vermoeden: van adel naar regenten en weer terug.

De auteur behoeft verder geen introductie en ook uit dit boek blijkt zijn grote kennis op het terrein van de (kunst)geschiedenis van onze hoofdstad en de genealogie van haar bewoners. De beide delen worden voor een vijfde gevuld met zes inleidende hoofdstukken en voor het overige met de parenteel van Claes Heijn Claesznszn., vermeld in 1408, uitgewerkt tot het begin van de negentiende eeuw. Hoewel de zes hoofdstukken een boek op zich vormen, is de parenteel niet een bijlage, maar juist de verbindende schakel: de tekst helpt de parenteel te duiden en niet andersom (zie pagina 105). Dat verklaart mede de inhoud en de indeling van de tekst: de hoofdstukken behandelen achtereenvolgens Amsterdamse oligarchieën vóór de Alteratie van 1578, het katholieke 'onzichtbare patriciaat' in de twee eeuwen daarna, het protestantse deel van de Amsterdamse bevolking in de late zestiende en vroege zeventiende eeuw (met veel aandacht voor de doopsgezinden en remonstranten) en ten slotte het tweede, morganatische huwelijk van koning Willem I met Henriette d'Oultremont. Het laatste hoofdstuk staat ver van de andere af, maar zijn aanwezigheid wordt verklaard door de afstamming in de dertiende én vijftiende graad van Henriette d'Oultremont van de stamvader.

Dudok van Heel bevrijdt met dit werk het Amsterdamse patriciaat van het beperkte contra-remonstrantse blikveld dat, dankzij het monumentale *De vroedschap van Amsterdam* van Joh.E. Elias, meer dan een eeuw ons beeld van de Amsterdamse elite bepaald heeft. De Alteratie van 1578 vormde weliswaar in persoonlijke bezetting van de stedelijke ambten een breekpunt, maar de structuur van elkaar aflossende 'familieregeringen' kende een grotere continuïteit dan tot dusver is onderkend, zo luidt zijn stelling. Ten aanzien van de factie van de mr. Hendrick Dirckisten was dat al bekend, maar Dudok van Heel concludeert dat ook vóór hun opkomst, die hij in 1538 stelt, familieregeringen sterk aanwezig waren in Amsterdam.

Adeldom speelde in Amsterdam geen enkele rol, maar de invloed van de maagschap des te meer (94). Tot op zekere hoogte kunnen we de auteur daarin bijvallen. Een adellijke status was niet bepalend voor de carrière van de Amsterdamse regenten. Dat lijkt in tegenspraak met de moeite en soms hoge financiële offers die door Amsterdammers gebracht werden om verheffingen en erkenningen te verkrijgen. Het directe effect van verworven adeldom op de politieke carrière zal echter inderdaad nihil zijn geweest. Het droeg hoogstens bij aan de algemene status van de nieuwe edelen te midden van hun stadsgenoten en kon zo indirect de kansen op het kussen vergroten, maar voor het overige kon het enkel buiten de stadspoorten maatschappelijk geëffectueerd worden.

Dan het tweede deel van Dudok van Heels constatering: dat verwantschap in de late middeleeuwen en de vroege Nieuwe Tijd een grote, zo niet allesbepalende rol bij politieke en maatschappelijke ontwikkelingen speelde, zal niemand in zijn algemeenheid ontkennen. Tegelijkertijd met de opkomst van de prosopografie in de tachtiger jaren van de vorige eeuw heeft de bestudering van het verschijnsel 'maagschap' en haar belang een hoge vlucht genomen, niet in de laatste plaats met betrekking tot het functioneren van de middeleeuwse adel. Helaas werden en worden zelden pogingen ondernomen om het begrip te definiëren en vervolgens consistent toe te passen.

Het begrip maagschap staat in de eerste hoofdstukken van het boek centraal en heeft zelfs een plaats in de titel gekregen. In de periode 1538-1566 werd de Amsterdamse politiek in hoge

De bruiloft van Willem van Loon en Margaretha Bas (*doek, Jan Miense Molenaer, 1637; afbeelding uit besproken boek*)

mate bepaald door de factie van de Hendrick Dirckisten. Terecht vermijdt Dudok van Heel de term maagschap voor deze groep (alleen op pagina 20 zondigt hij hiertegen), daar de familiere-laties binnen deze factie van minder belang zijn. Wel concludeert de schrijver dat voorafgaand aan die periode een andere ‘oligarchie’ bestond. Die ‘oude regerende maagschap’ werd de wederdopersoproer van 1538 fataal, al vormde de overgang naar een nieuwe ‘familieregering’ niet zo’n sterke breuk als 1578. Deze termen, oligarchie, maagschap en familieregering, worden door Dudok van Heel voortdurend door elkaar gebruikt, zonder dat duidelijk is wat ermee bedoeld wordt. Dat bezwaar geldt het sterkst voor de term maagschap. Hij past het woord in allerlei verschillende betekenissen toe. Op pagina 41 definieert hij de vijftiende-eeuwse maagschap als de groep van verwanten rond een bepaalde persoon tot in een bepaalde graad, wat mij de enige bruikbare definitie lijkt. Elders bedoelt hij met maagschap familie, kwartierstaat, parenteel, verwantschapskring van een persoon of van een of meer families. Helemaal moeilijk te duiden zijn passages als ‘de Heijnen-Boelen-maagschap’ (passim), de ‘familieregering van Amsterdamse maagschappen’ (36), introuwen in de ‘verkeerde maagschap’ (92) en ‘de parenteel van de Heijnen-maagschap’ (105). Het middeleeuwse begrip wordt zelfs rond 1700 toegepast op de ‘maagschap van Joan Corver’, waarmee wel gewoon verwantschapskring bedoeld zal zijn.

Zoals gezegd, Dudok van Heel staat niet alleen in het niet invullen van het concept, de verwarring tussen de juridische en sociale invulling, absoluut (een samenhangende verwanten-kring) en relatief (ten opzichte van één persoon), synchroon (bestaand op een bepaald moment) en diachroon (als eenheid door de tijd heen), incidenteel (afhankelijk van een gebeurtenis) en permanent (als algemeen sociaal netwerk). Vanwege zijn genealogische kennis zou men echter wel een nadere invulling en een zuiverder gebruik verwachten. Het gaat hierbij niet om een flauwe definitiekwestie, maar het raakt de kern van zijn betoog.

Zo besteedt hij aandacht aan het gezag van de familie van ‘de machtigste van de vijftiende-eeuwse burgemeesters’, Jacob Jonge Jacobszn., welke familie in 1496 uit het stadhuis verdween (28) nadat het vertrouwen in zijn maagschap was opgezegd. Andries Boelen maakte toen zijn ‘overtuigend entree’ (45). Bezieet men de genealogie van Jacob, dan blijkt deze uit

slechts enkele personen te bestaan. In 1495 waren Jacob zelf, van wie enkel een dochter bekend is (gehuwd met een Boel Jacobszn., nog burgemeester in 1497 en overleden vóór 1505), en een broer die in 1498 nog schepen is. Niets verzet zich tegen de hypothese dat Jacob om gezondheidsredenen terugtrad en de overige paar familieleden kort daarna stierven. Voor de gesuggereerde stadhuisrevolutie worden verder geen bronnen aangehaald. Dat Dudok van Heel Jacob als de machtigste burgemeester aanduidt, lijkt ook vooral op het aantal ambtsjaren gebaseerd.

Hetzelfde geldt ook voor de spillen van de 'Heijnen-Boelen-maagschap', Andries Boelen en diens achterneef Claes Heijn Claeszn. (IV). Zij danken hun veronderstelde macht aan het aantal jaren dat zij op het kussen zaten. Zij staan dan ook met betrekking tot de periode 1419-1578 in de top 4, tezamen met Joost Buyck en mr. Hendrick Dirckzn., de voormannen van de mr. Hendrick Dircksten. Volgens Dudok van Heel hadden Andries en Claes 'de politieke leiding over de eerste oligarchie aan de Amstel', maar het is mij onduidelijk waar die constatering aan ontleend is. Buiten hun lange carrière (waarvan zij zich in de eerste jaren onmogelijk bewust van kunnen zijn geweest) blijkt nergens dat zij inderdaad 'politieke leiding' gaven aan de verschillende verwanten. Bij Elias komt Claes Heijn Claeszn. slechts terloops voor en de verwantschap tussen hem en Andries Boelen in de zesde graad was hem zelfs onbekend. Misschien is dat wel niet voor niets en is het helemaal niet zo relevant.

In dat kader is het een cruciale vraag wat de 'Heijnen-Boelen-maagschap' nu precies inhoudt. Is de genealogische afstand tot de veronderstelde voormannen relevant? Of gaat het om een breder en gecompliceerder familienetwerk, waarbij de onderlinge verwantschap tussen verschillende burgemeesters of leden van de vroedschap een rol speelde? Ik kan niet anders dan tot de laatste conclusie komen op grond van wat het boek aan informatie biedt.

Andries Boelen en Claes Heijn Claeszn. (IV) behoorden beiden tot de parenteel van Claes Heijn Claeszn. (I) die in het boek is opgenomen (al is de tak waartoe Andries behoort hierin niet verder uitgewerkt), maar we vinden er natuurlijk alleen hun verwanten in terug die dezelfde afstammingslijn deelden. Daaruit volgt al dat de parenteel niet de genealogische presentatievorm is om inzicht te geven in de 'Heijnen-Boelen-maagschap'. Ook de in de inleidende hoofdstukken opgenomen korte consanguiniteitstabellen geven een onvolledig beeld. Daardoor blijft onduidelijk hoe de oligarchie, familieregering, maagschap of hoe we haar ook willen noemen, eruit zag en zelfs of deze wel bestond.

Op grond van vertrouwen in Dudok van Heels genealogische en historische intuïtie wil ik graag aannemen dat zijn stelling van een min of meer samenhangende familieregering in het eerste kwart van de zestiende eeuw juist is, maar het betoog laat mijns inziens te veel fundamentele vragen onbeantwoord. Anders dan bij het aangehaalde schema van Van Nierop het geval is, zal de boodschap best juist kunnen zijn, maar de gekozen wijze van genealogische documentatie en presentatie overtuigt niet.

Nu zal de lezer van het jaarboek voor adelsgeschiedenis zich wellicht afvragen waarom hier aandacht besteed moet worden aan Amsterdamse burgers. Het belang is vooral methodologisch en daarom is hierboven alleen ingegaan op de eerste hoofdstukken van het overigens fraaie en indrukwekkende boek. Zoals gezegd, Dudok van Heel is zeker niet de enige die het evidente belang van verwantschap voor historische fenomenen bespreekt, zonder aan de aard daarvan nadere invulling te geven. Het was echter interessant geweest als hij dat wel gedaan had, omdat dan vergelijkingen getrokken kunnen worden tussen adellijke en niet-adellijke structuren. Tussen deze beide kan men op voorhand verschillen in accenten vermoeden, bijvoorbeeld met betrekking tot patrilineariteit (tegenover matrilineariteit) en bloedverwantschap (tegenover aanverwantschap). Ook mag men aannemen dat adellijke familierelaties eerder een diachroon en permanent karakter kregen, dan de vaak synchrone en incidentele relaties die men in een stad verwacht.

We zouden het boek dat voor meer dan tachtig procent uit een parenteel bestaat, geen recht doen als we niet ook daaraan enige regels wijden. Naast de omvang is een aantal aspecten

Joost Sybrantsz Buyck, burgemeester van Amsterdam vóór de Alteratie (gravure, J. Houbraken; afbeelding uit besproken boek)

opvallend. Allereerst is dat de uiterst consciëntieuze en consequente wijze waarop de parenteel is uitgewerkt. Ook de nazaten die de hoofdstad verlieten, worden met grote vasthoudendheid gevolgd. Die vasthoudendheid betreft zich niet alleen op de nazaten, maar ook op hun echtgenoten, dier eerdere en latere huwelijkspartners en zo voort, totdat de keten geheel afgelopen is, tot zeven schakels aan toe. De nazaten behoren tot alle denkbare sociale lagen, waaruit blijkt dat het chiasme tussen de boektitels van Van Nierop en Dudok van Heel maar schijn is. Het grootste deel van de afstammingslijnen vanaf Claes Heijn Claesznszn. voert naar lage adel, andere Amsterdamse burgers, ambachtslieden en Friese arbeiders. De titel van het boek is dus niet bedoeld als samenvatting van een maatschappelijke verschuiving, zoals bij Van Nierop, en zelfs niet als karakterisering van de parenteel. Er wordt slechts voor het effect verwezen naar de enkele lijnen die de Amsterdamse stamvader verbinden met de tweede vrouw van Willem I en enkele andere leden van buitenlandse hoge adel.

Een ander opvallend aspect is de ruime en fraaie illustratie met portretten, wat de kunsthistorische achtergrond van Dudok van Heel verradt. Al met al toont de parenteel dat de publicatie van dergelijke enorme genealogische bestanden op papier nog lang niet haar bestaansrecht verloren heeft. Voor de genealogen, waartoe ik mijzelf reken, is het een genot om te lezen, al is het door de omvang en de staaksgewijze uitwerking zonder paginaverwijzingen naar ouders en kinderen onmogelijk om een overzicht van de structuur van de parenteel te krijgen. Daardoor blijft het lezen noodgedwongen beperkt tot raadplegen en bladeren, maar zelfs dat is voor de liefhebber geen straf.

Redmer Alma

¹ H.F.K. van Nierop, *Van ridders tot regenten. De Hollandse adel in de zestiende en de eerste helft van de zeventiende eeuw* (Dieren, 1984).